

ТУРИСТИЧКИ ЗНАЧАЈ СЕОСКИХ СТАМБЕНИХ ОБЈЕКТА ВОЈВОДИНЕ

TOURISM SIGNIFICANCE OF RURAL HOUSE OBJECTS IN VOJVODINA

Снежана Бесермењи*, Кристина Кошић*, Мирослав Вујичић*, Петар Јовановић**

РЕЗИМЕ: *Културна добра у Војводини можемо поделити на: археолошка налазишта, дела са споменичким и уметничким својствима, просторне културно-историјске целине, знаменита места, фолклорно наслеђе, манифестационе вредности и установе културе. Као посебан сегмент културних добара у Војводини свакако треба издвојити непокретно етнографско наслеђе у виду сеоских стамбених објеката. Значајан број тих објеката је проглашен за споменике културе од великог и изузетно великог значаја. Непокретно етнографско наслеђе у Војводини, које представља непокретна културна добра је у надлежности Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине. Под делатност завода спада вршење категоризације, предузимање мера за њихову техничку заштиту, као и спровођење културне политике.*

Кључне речи: *сеоски стамбени објекти, туристичка валоризација, фолклорно наслеђе*

ABSTRACT: *In Vojvodina cultural goods can be divided into these groups: archeological emplacements, workings with monumental and art quality, spatial culturally historical entity, well known places, folklore heritage, manifestation qualities and cultural institutes. As for distinct segments of cultural goods in Vojvodina most distinguished are sedentary ethnographic heritage in aspect of rural structures. Significant number of those structures are voted as cultural monuments of great and very great importance. Sedentary ethnographic heritage in Vojvodina, as symbol of sedentary ethnographic goods is in competency of institute for the protection of cultural monuments of Vojvodina. Function of institute is to achieve categorization to enforce.*

Key words: *rural housing, touristic valorization, folk heritage*

* Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад; www.dgt.uns.ac.rs

** Општина Сремски Карловци, Јужнобачки Управни Одбор

УВОД

Културна добра у Војводини су творевина материјалне и духовне културе различитих етничких група, због чега је њихова атрактивност повећана. Разноликост културне баштине у Војводини представља опипљив туристички производ. Оваква шароликост Војводине уопште је непоновљива у Европи и то треба искористити за симбол културног туризма у Војводини. Садржајна историја и бројне миграције су довели до мултиетничности овог простора, која је савршено очувана и у споменичном фонду. То је јединствена предност културног туризма у Војводини и она треба да буде основа у пропаганди овог простора.

Културна добра у Војводини можемо поделити на: археолошка налазишта, дела са споменичким и уметничким својствима, просторне културно–историјске целине, знаменита места, фолклорно наслеђе, манифестационе вредности и установе културе. Као посебан сегмент културних добара у Војводини свакако треба издвојити непокретно етнографско наслеђе у виду сеоских стамбених објеката. Значајан број тих објеката је проглашен за споменике културе од великог и изузетно великог значаја.

СЕОСКИ СТАМБЕНИ ОБЈЕКТИ ПРОГЛАШЕНИ ЗА СПОМЕНИКЕ КУЛТУРЕ

ОД ВЕЛИКОГ И ИЗУЗЕТНО ВЕЛИКОГ ЗНАЧАЈА У ВОЈВОДИНИ

Најбројнију групу непокретних културних добара представљају споменици културе, који су категорисани у споменике културе од изузетног и од великог значаја. Међу категорисаним споменицима културе налазе се и градитељска достигнућа одређених епоха, као што су стамбени сеоски објекти. Они су споменици културе, који представљају грађевинско–архитектонске објекте карактеристичне за народно градитељство Војводине. У наредном тексту ће бити наведени сви ти објекти уз одговарајући опис, тренутну намену, као и извршену категоризацију.

У Бачкој Тополи, у улици Моше Пијаде у кући број деветнаест, смештен је од 1986. године завичајни музеј, који је опремљен са традиционалиим мађарским покућством. Сама кућа представља значајно непокретно етнографско наслеђе и споменик културе. Кућа је изграђена 1843. године, као типични сеоски стамбени објекат бачких насеља. Саграђена је од набоја, као двосливна тршчара са наглашено испуштеним стрехама. Кућа је била газдинска, а састојала се од стамбеног дела, коморе, подрума и штале. Стамбени део је у централном делу имао кухињу са функционално издвојеним подоцаком са банцима, који је служио за припремање хране и ложење пећи у собама. Задња соба је била намењена за свакодневни боравак, а предња соба је служила за пријем гостију у свечаним приликама. Кућа је 1926. године добила ограђени трем са дрвеним стубовима, који су украшени профилисаном резбаријом. Тада су повећани и првобитни мали прозори са шалукатрама на чеоној страни, а зидани забат је заменио стари од дрвета. Пратеће зграде у дворишту су

летња шупа, летња кухиња, чардак, свињац, кокошињац и фуруна (Harkaí, 1992).

У Рацки, старом делу Бачког Петровца се налази типична панонска кућа од набоја, која представља старију фазу њеног развоја на прелазу од укопаног ка надземном објекту. Кућа је троделна са две собе и кухињом. У средишњем делу куће се налази кухиња, која уједно има и улогу ходника. Кућа се греје са зиданим пећима у собама и отвореним огњиштем у кухињи. Конзерваторски радови су изведени 1967. и 1992. године. Кућа данас представља завичајни музеј, који је опремљен са традиционалним покућством словачких домаћинстава (Ђекић, 1994).

Сеоска кућа у Руском Крстуру је вредан пример народног градитељства русинске мањине и она представља сведочанство о времену досељавања Русина 1751. године на ове просторе, као и изградњи овог насеља. Изграђена је од набоја са тросливним кровом, који је покривен трском и испуштеном стрехом на дворишној страни. Ужа, чеона страна је окренута ка дворишту, а задња ка улици. Овако необично оријентисана кућа је доказ да је кућа изграђена пре формирања улица, у време колонизације. Просторије у кући су поређане у низу. Прва просторија у низу је гостинска соба, затим кухиња са подоцаком и задња соба на коју се надовезује комора. Конзерваторски радови на кући су изведени 1995. године, а кућа је проглашена спомеником културе од великог значаја (Вулетић, 1976).

Сеоска кућа у селу Љуба је саграђена 1864. године. Подигнута је на зиданом соклу са зидовима од плетера облепљени блатом. Данас је кров покривен бибер црепом, који је заменио првобитну сламу. Кућа је четвороделна и представља типичан пример куће на простору Фрушке горе. У средишту куће је кухиња, на њу се надовезује гостинска соба на уличној страни и задња соба са оставом са дворишне стране. На дворишној страни куће се налази гонг са девет храстових стубова, који су раскошно декорисани. Кућа више није у функцији становања, јер је напуштена, а као значајно културно добро је проглашена за споменик културе од великог значаја.

У Војки у Карађорђевој улици, налази се сеоска кућа бр. 4, која је проглашена за споменик културе од великог значаја. То је троделна кућа изграђена крајем 19. века од ћерпића. Она је троделна са кухињом као централном просторијом. Основа јој је правоугаона и издужена. Ужи предњи део излази на улицу, тако да се са улице у кућу улази на трем, који се протеже дуж целе куће на дворишној страни. На трем се може ући и са дворишне стране. На уличној фасади је заступљена богата пластична декорација, а стубови на трему су масовни и зидани. Кућа је данас у функцији као стамбени објекат (Ђекић, 1994).

У Нештину је у улици Коче Поповића бр. 34 очувана кућа, која је карактеристична за Срем у 18. веку. То је развијени тип сеоске куће са правоугаоном основом, која због конфигурације терена има окућницу неправилне основе, тако да је кућа слободно постављена у простору. Ужа страна куће је окренута ка улици, а кућа је дубоко увучена од уличне регулационе линије у двориште. Кућа је троделна са кухињом као централном просторијом из које се улази у две собе. У кухињи се налази отворено огњиште. За овај тип куће је карактеристично присуство три вертикална нивоа, а то су подрум, приземље и та-

ван. Подрум се налази испод њеног предњег дела, јер је кућа подигнута на косини. Подрум је као и темељ куће саграђен од ломљеног камена. Кров куће је двоводни и покривен трском. Најатрактивнији део куће је гонг са декорисаним дрвеним стубовима са обе стране куће. Забат куће је украшен малим тремом, који је урађен у дрвеној резбарији. Кућа је данас у власништву Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине и представља споменик културе од изузетно великог значаја (Ђекић, 1994).

У Станковићевој улици, у Беочину, кућа број 4 је сеоска стамбена кућа, која је проглашена за споменик културе од великог значаја. Саграђена је крајем 18. века као троделна кућа са правоугаоном основом и са типичним распоредом просторија соба–кухиња–соба. Дуж дворишне стране куће се налази трем са зиданим луцима и са касетираним улазним вратима од храстовине. Она својим предњим ужим делом излази на улицу. Има камене темеље, али је саграђена од набоја. Кров је двосливан и прекривен бибер црепом, мада је првобитно био прекривен трском. На кући нису спроведени конзерваторски радови (Документација Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица).

Сеоска кућа у Огару је подигнута крајем 18. века. Она има уобичајену правоугаону основу, али је разломљена испуштањем кухиње из равни уздужне фасаде и оријентисана је ужом страном на улицу. Кућа је троделна са кухињом као централном просторијом и собама са њених бочних страна. Саграђена је на зиданом соклу, храстовим темељачама, а облепљена је блатним малтером. Двосливни кров је покривен бибер црепом. Естетском изгледу куће је допринела резбарија у дрвету, поготово са уличне стране. Кућа представља споменик културе од изузетног значаја, јер представља варијанту троделне равничарске куће у Срему (Документација за заштиту споменика културе Сремска Митровица).

Сеоска кућа у Попинцима је приземни објект саграђен у другој половини 18. века. Налази се у Фрушкогорској улици и има историјски значај, јер је Карађорђе у њој боравио 1787. године. Данас се на кући налази спомен плоча, која указује на боравак Карађорђа у овој кући. Кућа је у веома лошем стању, са доста измењеном спољашњом фасадом. Основа куће је правоугаона и издужена, а својим ужим делом избија на улицу. Са дворишне стране, на целој дужини куће се пружа трем у који се улази на средини. Саграђена је иа зиданом соклу, облепљена је блатним малтером, а двосливни кров је прекривен бибер црепом. Кућа је проглашена за споменик културе од великог значаја (Документација Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица).

Стара кућа у Сремској Каменици, која се налази у Карађорђевој улици, изграђена је 1797. године. Проглашена је за споменик културе од великог значаја, мада и данас служи као стамбени објект, због чега је на њој извршена извесна адаптација. То је уобичајена троделна кућа, са тремом на којем се налазе зидани стубови. Њена предња страна излази на улицу и на њој је заступљена богата декорација са барокном киблом, која се завршава двема волутама (Вулегић, 1976).

У Сремској Митровици, у Лењиновој улици, кућа број 51 је проглашена за споменик културе од великог значаја, међутим нови пословни објект на парцели нарушава споменичку вредност ове куће (Жигмундовац, 1995). Са-

грађена је у другој половини 18. века. Има правоугаону основу и забат, који затвара двоводни кров покривен црепом. Ужом страном кућа је окренута на улицу и има два улаза, капију за кола и одвојен улаз за пешаке. Улична фасада је једноставно обрађена, а на њој су јасно одвојени забат и приземље куће уз помоћ профилисаног венца (Документација Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица).

У Шиду у улици Змај Јовиној налази се вајат подигнут у другој половини 19. века. Он представља допунски стамбени објекат за ожењене чланове домаћинства, који су припадали већим породицама (породичне задруге). Вајат се састоји од две засебне просторије у чијем се низу налази амбар. Кров је двосливни и покривен бибер црепом. Са улазне стране у вајат се налази трем са декоративно обрађеним стубовима од дрвета. Битна одлика вајата је да се у њима није ложила ватра. Овај вајат је проглашен за споменик културе од великог значаја, међутим на њему нису изведени конзерваторски радови, па је он дотрајао и срушен (Документација Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица).

ЗАШТИТА НЕПОКРЕТНОГ ЕТНОГРАФСКОГ НАСЛЕЂА У ВОЈВОДИНИ

Непокретно етнографско наслеђе у Војводини, које представља непокретна културна добра је у надлежности Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине. Делатност завода је усмерена у два основна правца, а то су категоризација и предузимање мера за њихову техничку заштиту, односно конзерваторске радове. Као посебан и изузетан део њихове делатности се издваја ревитализација и презентација непокретног етнографског наслеђа. Ревитализација представља настојање да се ови споменици културе укључе у културни, а самим тим и туристички део живота, али уз обавезно спровођење мера за очување првобитног изгледа и функције. У овом делу делатности је обавезна примена менаџмента културе, који треба да примени одређене методе из економике културе и социокултурне анимације. На тај начин непокретно етнографско наслеђе би се искористило за приказ културног идентитета Војводине. Да би се све то на одговарајући начин спровело неопходна је одговарајућа културна политика на нивоу покрајине и читаве државе. Културна политика би требало да регулише интересе у области културе и да у целини подржи културни развитак државе, а самим тим и покрајине Војводине. Нажалост у покрајини Војводини културна политика још није изразито одређена, у облику низа циљева и задатака које треба остварити уз помоћ одговарајућих мера, инструмената и активности, што је пре свега последица неповољног деловања економског фактора. Да би се културна политика поправила на нивоу државе, а самим тим и Војводине, чиме би се омогућила боља заштита и презентација непокретног етнографског наслеђа најбоље би било спровести парламентарни модел културне политике, који представља специфичан модел децентрализоване културне политике, где је држава послове културе препустила покрајинама, које самостално треба да

формирају културну политику. Уз парламентарни модел културне политике би се ублажио и негативно деловање економског фактора.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

Туристичка валоризација, према Чомићу (1990) представља «вредновање» односно, квалитативну и квантитативну процену туристичке вредности, свих претходно пописаних ресурса, као и осталих конститутивних елемената туристичког потенцијала (туристичке опреме)

Процес туристичке валоризације **се не може** започети без постављеног и конкретизованог метода валоризације. У области туризма не постоји експлицитно утврђен метод валоризације. Са друге стране он често представља сурогат, сублима или микс метода других научних области прилагођених туристичким сврхама. Претежно су то квантитативно–квалитативне методе, које кроз нумеричко изражавање, дескрипцију, а понекад и графички приказ, изражавају вредност ресурса, који се валоризује.

Валоризација има за циљ да истакне, односно одреди «употребне» и прометне вредности потенцијала (Чомић, Пјевач, 1997). Рангирање, односно класификација процењених потенцијала, манифестује се кроз истицање приоритета у планирању и реализацији уређења, као повода, за спровођење процеса валоризације. Суштина туристичке валоризације јесте утврђивање постојећег стања ресурса, чијом се проценом вредности постављају објективне и реалне могућности развоја туризма, а затим оцене основаности стављања предлога за одређивање посебне заштите појединих ресурса или читавог простора и реализација евентуалних решења о заштити, процена инвестиционих активности и могућности туристичког промета.

Метод, који је коришћен у овом раду је квалитативно–квантитативан метод. Вредновање се вршило појединачно за сваки сеоски стамбени објекат. Да би извршили туристичку валоризацију сеоских стамбених објеката, неопходни су следећи елементи:

- **Туристичко–географски положај** – положај у односу на матична места туриста, положај у односу на саобраћајне комуникације и приступачност;
- **Уметничке вредности** – естетски квалитети, монументалност, раритетност објеката;
- **Културно–историјски значај** сеоских стамбених објеката (историја простора, архитектура, занимљиве приче везане за објекат, простор адекватан за културне намене (музеј, спомен збирка итд.);
- **Амбијент** – у коме се сеоски стамбени објекат налази: уређеност, разноликост, очуваност;
- **Атрактивност** и препознатљивост – привлачност за туристе, степен туристичке посећености;
- **Уређеност и опремљеност простора** – ниво изграђености туристичких основних и допунских објеката: постојање информативних табла, одморашта, чесми и сл.;

- **Уклопљеност у туристичко богатство** – процена туристичке вредности комплементарних мотива исте дестинације.

Оцене, унапред постављених елемената валоризације, се крећу у распону од 1 до 5 и означавају значај саме дестинације:

- оцена 1 (недовољан квалитет) – није за туристичку презентацију
- оцена 2 (квалитет задовољава) – локални туристички значај
- оцена 3 (добар квалитет) – регионални значај
- оцена 4 (врло добар квалитет) – шири регионални значај, национални значај
- оцена 5 (одличан квалитет) – међународни туристички значај

Време идеолошке валоризације или категоризације културних добара на простору Србије је прошло, тако да је категоризација као научно–стручан посао који прате нова открића, спроведена у складу са историјским, уметничким и другим вредностима. Зато је значајан број сеоских стамбених објеката, због своје уметничке вредности и историјског значаја, добило статус културног добра од изузетног значаја. Они као такви, представљају значајан туристички ресурс, који није довољно искоришћен, јер се првенствено као ограничавајући фактор јавља политички, а затим и економски фактор.

Реалну туристичку валоризацију по квантитативно–квалитативној методи није могуће урадити, јер за елемент туристичке валоризације, који се односи на туристичку атрактивност и препознатљивост, није могуће дати реалну оцену, због недостатка података о посећености ових објеката

Туристичко–географски положај сеоских стамбених објеката је углавном повољан, јер су сви повезани са регионалним путевима Е–75 и Е–70. Такође их карактерише и добра приступачност, јер су локалним путевима повезани са важним саобраћајницама.

Сеоски стамбени објекти проглашени су за споменике културе од великог и изузетно великог значај због своје велике уметничке вредности, јер су најбољи докази оригиналног народног градитељства на простору Војводине,

Већина сеоских стамбених објеката добро је уклопљена са антропогеним вредностима, као и природним, услед тога елеменат туристичке валоризације, који се односи на амбијент могао би се високо вредновати.

Већина сеоских стамбених објеката, уз неке изузетке, као што су стамбени објекти у Бачком Петровцу и Бачкој Тополи, нису довољно туристички опремљени, а за многе не постоји ни путоказна табла.

Код неких сеоских стамбених објеката, уклопљеност у туристичко богатство и процена туристичке вредности комплементарних мотива, исте дестинације је висока, као на пример код сеоских стамбених објеката у Бачком Петровцу и Бачкој Тополи, док је код неких веома ниска, као на пример код сеоског стамбеног објекта у Попинцима.

На основу изведених оцена опште туристичке вредности сеоски стамбени објекти у Бачкој Тополи и Бачком Петровцу имају међународни значај, док остали објекти имају регионални значај.

Табела 1. Туристичка валоризација сеоских стамбених објеката
квантитативно–квалитативном методом

Table 1. Touristic valorization of rural housing by qualitative–quantitative method

Сеоски стамбени објекти	Туристичко–географски положај	Уметничка вредност	Амбијент	Туристичка атрактивност и препознатљивост	Туристичка опремљеност	Уклопљеност у туристичко богатство	Општа туристичка вредност
Бачка Топола	4	4	4	4	2	4	3,6
Бачки Петровац	3	4	4	4	4	4	3,8
Руски Крстур	2	4	3	3	2	3	2,8
Љуба	3	4	3	1	2	2	2,5
Војка	3	4	4	1	2	2	2,7
Нештин	3	4	4	1	4	2	3,0
Беочин	2	4	3	2	1	2	2,3
Огар	3	4	4	3	1	3	3,0
Попинци	2	4	3	2	1	2	2,2
Сремска Каменица	2	4	3	2	2	3	2,7
Сремска Митровица	3	4	2	2	2	2	2,5
Средња вредност	3,5	4,0	3,4	2,3	2,1	2,5	2,8

Средња вредност општег туристичког значаја сеоских стамбених објеката је 2,8 по чему они тренутно имају регионални значај, који није у складу са њиховим значајем као културна добра, јер они представљају јединствене (раритетне) примерке стваралаштва свог времена.

На основу анализе неких елемената туристичке валоризације квантитативно–квалитативне методе, може се закључити да уз извесна улагања, бољу уклопљеност у туристичку понуду и коначног превазилажења политичког фактора, који у неким случајевима поготово негативно делују на туристичку валоризацију, већина ових културна добара од изузетног значаја, могла би постати културна добра ширег регионалног значаја туристичког значаја.

ЗАКЉУЧАК

Међу категорисаним споменицима културе налазе се и градитељска достигнућа одређених епоха, као што су стамбени сеоски објекти. Они су споменици културе, који представљају грађевинско–архитектонске објекте карактеристичне за народно градитељство Војводине, које је у овој покрајини нарочито атрактивно због сложеног етничког састава становништва. Непокретно етнографско наслеђе у Војводини, које представља непокретна кул-

турна добра у надлежности је Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине, који је одговоран за њихову ревитализацију и презентацију. Ревитализација представља настојање да се ови споменици културе укључе у културни, а самим тим и туристички део живота, али уз обавезно спровођење мера за очување првобитног изгледа и функције. Непокретно етнографско наслеђе се може искористити за приказ културног идентитета Војводине. Да би се све то на одговарајући начин спровело неопходна је одговарајућа културна политика на нивоу покрајине и читаве државе. У случају Војводине највише би одговарао модел децентрализоване културне политике, где је држава послове културе препустила Покрајинама.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ:

- Вулетић Н. (1976): Три сеоске куће у Војводини. Грађа за проучавање споменика културе Војводине VI–VII. Завопд за заштиту и научно проучавање споменика културе АП Војводине, Нови Сад.
- Документација Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица. Документација Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине
- Ђекић М (1994): Народно градитељство Војводине – кућа као споменик културе, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Нови Сад, ст. 54–58, 87–90.
- Ђекић М. (1994): Проблеми заштите споменика народног градитељства у Војводини. Грађа за проучавање споменика културе Војводине XVII, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Нови Сад, ст. 185,186.
- Жигмундовац М. (1995): Проглашена културна добра профане и сакралне архитектуре у Сремској Митровици, Сунчани сат, Сремска Митровица, ст. 134.
- Стојковић Б., Драгићевић–Шешић М. (2000): Култура, менаџмент, анимација, маркетинг. Библиотека маркетинг Клио, треће издање, Београд.
- Narkai I. (1992): Graditeljstvo Bačke Topole. Kotet szerb forditasban, Temerin, st.79–82.
- Чомић Ђ. (1990): Неки теоријски и практични аспекти туристичке валоризације. Часопис „Туризам“, Загреб, стр. 169–176.
- Чомић Ђ., Пјевач Н. (1997): Туристичка географија, Савезни центар за унапређење угоститељства и хотелијерства, Београд.